

РОЛЬ Г. ГАЛАГАНА У РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ 1861 р.

Позначене численними реформами сьогодення потребує глибокого осмислення, адже кожне покоління, вступаючи в життя та спираючись на історичний досвід, вирішує проблеми суспільно-політичного виховання та соціально-економічного будівництва.

У такому контексті заслуговують на увагу історичні постаті, діяльність яких донедавна замовчувалася або ж висвітлювалася дещо однобоко. До таких належить відомий український державний і громадський діяч Григорій Павлович Галаган. Його заповзятливість при розв'язанні господарських проблем у власному маєтку, разом з внутрішнім відчуттям неприродності кріпацтва, перетворили молодого поміщика у активного і послідовного учасника підготовки та проведення селянської реформи 1861 р. Яскравий представник відомого аристократичного роду, Г. Галаган своїм ставленням до державної служби і самовідданою громадською й добродійною діяльністю переконливо довів, що у переломні періоди історичного розвитку держави і суспільства, роль особистостей, лідерів помітно зростає, нерідко набуваючи рис визначальності, суттєво впливає на досягнення кінцевого результату.

Саме під таким кутом зору з'ясуємо роль Г. Галагана в реалізації реформи 1861 року.

Хронологічні рамки періоду, під час якого Г. Галаган як один з теоретиків реформи займався впровадженням її у життя, обмежується першими чотирма пореформними роками і активною та плідною роботою у Державній раді у 1882-1888 рр. На нашу думку, події, які відбувалися впродовж вказаних часових відрізків, загартували поміщика-ліберала, спричинили появу принциповості й твердості у відстоюванні власних поглядів та переконань, позитивно вплинули на формування державницького підходу до розв'язання багатьох питань економічного розвитку країни. Разом з тим, саме під час реалізації положень реформи чітко проявилися негативні моменти у її підготовці, призвівши ініціаторів перетворень до глибокого розчарування. Не обминула ця участь і Г. Галагана. Розкривши діяльність його впродовж вказаного періоду, з'ясуємо причини змін у настроях і поглядах одного з найактивніших та найпринциповіших виразників інтересів селянства під час ліквідації кріпацтва.

Спочатку зупинимося на участі поміщика у роботі Чернігівського у селянських справах присутствія. На початку лютого 1861 р. Г. Галаган отримав листа від міністра внутрішніх справ, який запросив його до роботи у новоствореному органі. Про це дізнаємося з листа поміщика до матері, у якому висловлене ставлення до запрошення: «Я не можу відмовитися від такого обов'язку, але сподіваюся, що це не забере у мене багато часу» [1, арк. 116]. Відразу ж відзначимо, що далеко не всі дворяни губернії бажали подальшої співпраці з лібералом, який завдав їм чимало клопоту під час роботи у губернському комітеті і редакційних комісіях. Не хотів повернення Г. Галагана до активної роботи у губернії і губернатор К. Шабельський, а тому надіслав міністру листа, у якому висловився проти такого призначення. Про те як розв'язалася конфліктна ситуація свідчить лист поміщика до матері датований 5 березня 1861 р. Читаємо: «Шабельський під впливом відомої партії написав міністру і заявив, що він не бажає, щоб я був членом комісії. Міністр дуже розсердився, доповів про це царю, внаслідок чого мені запропоновано бути членом присутствія, а Шабельського відправлено у відставку» [1, арк. 122]. У такий спосіб закінчилося декількарічне протистояння консервативного губернатора і землевласника-ліберала. Новим губернатором призначили С. Голіцина, який одержав від Г. Галагана таку характеристику: «Новопризначений губернатор – мій приятель і товариш по комісії. Він людина ще недосвідчена і розуму звичайного, але чесний» [1, арк. 122].

До складу комісії, окрім губернатора, який очолював її, також входили предводитель губернського дворянства М. Бороздна, управитель палати держмайна П. Левдик, губернський прокурор О. Соколов, запрошені урядом Г. Галаган та І. Єсимонтовський. Дворяни губернії обрали до її складу П. Васильчикова і А. Лизогуба, секретарем присутствія було обрано В. Заїку [2, арк. 14]. Під час хвороби губернського предводителя його повноваження виконував чернігівський повітовий предводитель дворянства І. Дурново – у майбутньому міністр внутрішніх справ, голова кабінету міністрів [3, арк. 27]. Через два дні після призначення нового

губернатора, а саме 16 березня 1861 р. у губернському будинку відбулося офіційне відкриття присутствія, головне призначення якого полягало у здійсненні контролю і наданні практичної допомоги в процесі впровадження положень реформи. Незважаючи на проголошення початку роботи, перші засідання відбулися тільки восени. У листі від 18 листопада Г. Галаган писав А. Кочубею: «Уже 10 днів, як ми знаходимося у Чернігові, роботи у мене дуже багато, справи йдуть непогано, але робота уповільнюється дріб'язковістю С. Голіцина» [4, арк. 2]. Відзначивши прояв невдоволення діями губернатора, що згодом набуде продовження, коротко зупинимося на роботі комісії. Документи засвідчують наявність проблем у повітах з підписанням уставних грамот. Селяни вперто чекали іншої волі. У Суражському повіті навіть уповноважені відмовилися підписати відповідний акт. На місце події відрядили І. Єсимонтовського, якому теж не вдалося залагодити конфлікт [5, арк. 18]. Після цього П. Васильчиков, І. Єсимонтовський і Г. Галаган зробили заяву, з вимогою більш рішучих дій і постановили: «Якщо селяни відмовляються від підписання акту при уставній грамоті, мировий посередник не примушуючи їх це зробити, складає особливого акта і вводить грамоту, стежачи за суворим виконанням постанови, за винятком, коли селяни не висунуть законних заперечень» [5, арк. 19].

Зміст наведеної заяви свідчить про появу нової, до цього часу не властивої, риси характеру Г. Галагана – твердості, а то й жорсткості у вирішенні принципових питань. Разом з тим його не можна звинувачувати в ігноруванні інтересів селян. Підтвердження знаходимо у документах присутствія, де поміщик-ліберал, був одним з найактивніших діячів. Так, у жовтні 1862 р. мировий посередник Ніжинського повіту, інформував комісію про незгоду поміщиць Ковалевської і Мигаєвої підписати викупний договір, який засвідчував викуп садибної землі двома дворовими селянами мотивуючи відмову низькою ціною земельної ділянки [6, арк. 1]. За настійливою вимогою Г. Галагана присутствіє прийняло рішення, що зобов'язувало посередника скласти викупний договір, а також вплинути на поміщиць з тим, щоб вони його підписали. У даному випадку, автор пропозиції посилався на законність викупної операції і сплату селянами викупної суми [6, арк. 2]. Про підтримку Г. Галаганом рішення сільського сходу населених пунктів Заудайки й Андріївки йдеться у постанові комісії від 17 січня 1863 р. Селяни, вирішивши викупити 32 дес. 2241 саж. землі, склали договір і звернулися в присутствіє за дозволом на виділення викупної позики у розмірі 882 крб. 40 коп. [7, арк. 11]. Незважаючи на відсутність єдиної думки у членів комісії стосовно правильності складення викупного акту, Г. Галаган переконав їх у законності документу, а тому прохання селян задовольнили [7, арк. 13].

Як бачимо, сокиринський поміщик, з властивою йому відповідальністю й активністю, включився у роботу з впровадження реформи в життя. Доречно зауважити, що, як і під час роботи у губернському комітеті, він зіткнувся з протидією частини місцевого дворянства, хоча говорити про відкриту ворожнечу було б не правильно. Оцінюючи діяльність Г. Галагана в цей період, доцільно звернутися до свідчень учасників і очевидців тих подій. Відомий історик О. Лазаревський пригадував: «Призначення його членом комісії зустрінете на місцях неприязно. Він любив, коли йому говорили про це, але цей антагонізм дещо перебільшувався. Так, Григорій Павлович, як член комісії був дуже корисним діячем тому, що систематично і без поступок проводив у життя положення закону від 19 лютого, але проти антагоністів його захищала з одного боку відома у Малоросії рідня, з іншого – губернатор Голіцин, який був солідарним з ним у вирішенні селянського питання» [8, с. 17]. Звернемо увагу на зміст останнього твердження історика, який вважав взаємовідносини поміщика з губернатором товариськими і навіть, дружніми. Виходячи з таких міркувань, О. Лазаревський вказував на те, що знайшлися впливові люди, котрі нібито внесли розлад у стосунки друзів. Для прикладу він розповідає цікавий життєвий епізод. Йдеться про постановку молодими акторами-аматорами п'єси «Наталка-Полтавка», яка готувалася до прем'єри на початку січня 1862 р. у Чернігові. Поміщик, як послідовний прибічник збереження українських традицій, багато допомагав акторам своїм знанням народних звичаїв і побуту, за що був звинувачений опозицією у намаганні підірвати авторитет губернатора через занадто близькі стосунки з простим народом [8, с. 18]. Бажаючи зіпсувати взаємовідносини двох відомих людей, віце-губернатор у вечір прем'єри приїхав до дружини губернатора і сказав: «Ви тут, княгине, сидите спокійно і не підозрюєте, що у цей момент чернігівці, можливо, обирають Галагана гетьманом» [8, с. 19].

Необхідно відзначити, що, незважаючи на існування подібних інтриг, все ж не вони стали визначальними у погіршенні стосунків з губернатором. Підтвердження знаходимо у листі

Г. Галагана до А. Кочубея, датованому 18 листопада 1861 р.: «Справи з управління губернією йдуть не краще попереднього. У діях губернатора багато метушливості і добродетності, але мало твердості. Інколи я намагаюся давати поради, але на це не зважають. Я ще не втратив надії на краще, але боюся, що втрачу» [4, арк. 2].

Причину появи рішучості й твердості у характері Г. Галагана потрібно шукати у зміні психологічного настрою поміщика-ліберала, який приступивши до реалізації реформи, пережив глибоке внутрішнє потрясіння, що проявилось у значному розчаруванні усією раніше проведеною роботою. Будучи переконаним прибічником скасування кріпосного права і ставши одним з найактивніших авторів реформи, він пройшов складний шлях від відчуття нестримного оптимізму до розуміння потреби компромісу заради збереження ідеї про необхідність реформи. Ті значні поступки дворянству, які і за його подачею були зроблені редакційними комісіями, повинні, як гадалося, влаштувати обидві сторони, але реалізація реформи показала, що єдине можливе компромісне рішення не задовольнило нікого. Аристократія і провінційне дворянство оборювалося «порушенням їх законних інтересів», селяни не погоджувались з положенням реформи, перебували в очікуванні «справжньої волі» і чинили, нехай і стихійний, спротив реформам [9, с. 63]. Хід реалізації перетворень у Чернігівській губернії, як і по всій імперії, засвідчив, що Г. Галагана не зрозуміли ні дворяни-кріпосники, ні селяни, інтереси яких він намагався щиро відстоювати.

Та все ж зроблене Г. Галаганом свідчить, що він належав до когорти державних діячів нової генерації, які своїм життям і конкретними справами наповнювали економічне і політичне життя держави новим змістом, духом та суттю реформ.

Джерела та література

1. ЦДІА України м. Київ. Ф. 1475. Оп. 1. Спр. 554. Письма Е.В.Галаган от сына Григория о своей жизни и деятельности (19 июня 1842 – 12 февраля 1861 гг.). 187 арк.
2. ДАЧО. Ф. 143. Оп. 1. Спр.17. Уставные грамоты с приложениями с. Крапивного, хут. Шуцкого и Семилесок Конотопского уезда (1862 г.). 31 арк.
3. ДАЧО. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 24. Уставные грамоты с приложениями с. Крапивного Конотопского уезда – владения помещицы Сафоновой (22 октября 1862 г.). 23 арк.
4. ІР НБУ ім. В. Вернадського Ф. 179. Спр. 128. Письмо Г. Галаган к А.В. Кочубею (18 ноября 1861 г.). 2 арк.
5. ДАЧО. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 47. Уставные грамоты с приложениями с. Подлинного Конотопского уезда – владения помещицы Константиновой (17 августа 1862 – 26 сентября 1863 гг.). 82 арк.
6. ДАЧО. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 205. О выкупном договоре, заключенном между помещиками и временно-обязанными крестьянами с. Черняховки Нежинского уезда (5 ноября 1862 – 18 июля 1887 гг.). 27 арк.
7. ДАЧО. Ф. 143. Оп. 1. Спр. 365. О выкупном договоре, заключенном между помещиками и временно-обязанными крестьянами (26 октября 1863 – 27 июля 1867 гг.). 74 арк.
8. Лазаревский А. Отрывки из черниговских воспоминаний (1861-1863 гг.) по поводу 40-летия освобождения крестьян. – К.: Б/в, 1901. 93 с.
9. Ковалевский А. Освободительная реформа императора Александра II и осуществление ее в пределах Черниговской губернии (1858-1861 гг.). – К.: Б/в, 1911. 84 с.